

Др Обрад Станојевић, РИМСКО ПРАВО, Београд, 1986.

После „Зајма и камате“ (1966), *Gaius Noster-a* (1976), капиталног превода Гајевих Институција (1982), низа чланака, уџбеника о политичким и правним институцијама држава старог Истока и античке Грчке, проф. Обрад Станојевић је „на свет издао“ и уџбеник Римског права. Навели смо досадашњи интелектуални пут проф. Станојевића, зато што он садржи исту научну оријентацију као и уџбеник који је пред нама.

Римско право О. Станојевића састоји се, уобичајено за уџбенике ове врсте, из два велика дела: историјског и нормативног. Први део, уз увод, обухвата четворопериодни преглед развоја римског друштва, државе и права, рецепцију римског права и римску теорију права. Други део обухвата римско материјално и формално право. У њему се само укратко излаже кривични поступак, док је кривично материјално право представљено у по којој напомени. То је сасвим примерено историјском значају ових сегмената римског правног система. Следствено, гро материје чини римско приватно право.

Намера овог приказа није да дочара шта се у ком поглављу уџбеника проф. Станојевића излаже, већ како се то чини. Другим речима, ми смо окренути карактеристикама овог уџбеника. Уз ово, уџбеник ће бити посматран као „ствар по себи“; други уџбеници, не само Римског права него и васколики правни уџбеници, имају се у виду као општи утисак.

У уводу аутор истиче свој став да римско право посматра као део светске правне историје. С једне стране, „римска држава и право су резултат једног вековног развоја у коме учествују многи народи старог века“, с друге, оно је утицало на правне системе многих потоњих народа, све до данас. Овај став доследно је спроведен од почетка до краја уџбеничке материје; од Закона XII таблица до рецепције. У том оквиру поменута је и Енглеска у којој је Мертонским статутом од 1236. забрањена примена римског права. Енглеском „случају“, чини нам се, ваљало би посветити бар још један пасус. Ово тим пре што се проф. Станојевић бавио сличностима и разликама common law-a и римског права.

После ове „светскоисторијске“, поћимо путем следећих карактеристика.

Етимолошка компонента. Полазећи од тога да „често порекло речи говори много о настанку и развоју саме појаве“ проф. Станојевић је прошарао уџбеник мноштвом етимолошких значења. На овај начин штиво је обogaћено детаљима, а у исти мах избегнуто је детаљисање којим се вазда више дегресира него што се објашњава. Етимологија је, овде, добила функцију најбољег везивног ткива. На пример, у уџбенику се објашњава порекло речи *персона* која најпре означава маску глумца у позоришту да би му глас „боље звучао“ — *per sonare*. Реч кандидат је настала од *toga candida*, а „амбиција“, исто у вези са римским политичким жаргоном, од *ambro ire*, (обилазити бираче). Или, *pignus* од *pignus* (шака). Ради се заиста о једној знатној етимолошкој суми. Њој би требало додати етимологију речи која доста циркулише у историјском делу уџбеника — реч *barbarus*.

„Гајанизам“. Велики је правноисторијски значај Јулијана и Папинијана, али је „Гајев допринос највећи ако се право посматра не као практична вештина, већ као наука“. Ово ауторово становиште условљено је, пре свега, његовим дугогодишњим изучавањем Гаја. То становиште, пак, уводи уџбеник проф. Станојевића у сами врх светске романистике.

Три године после О. Станојевићеве књиге о Гајус Ностеру, мада не у вези са овим књигом, пао је предлог да се Гајев историјски значај именује као „гајанизам“. Предлог је потекао од Американца Доналда Келија. Он је овим поводом забележио: „Пречишћујући, поједностављујући и организујући богатство старе правничке мудрости, Гај је постао учитељ, не само Рима, него и Византије и Европе. Он је био истински архитект Јустинијанове збирке“ ... (...) Гајева педагошка улога била је исто тако разноврсна и знатна као што је Аристотелова. За Јустинијана он је био „Наш Гај“ и то је остао вековима за многе друге, укључујући Савињија. Он је био, тако рећи, наш учитељ“.(1) Према уџбенику проф. Станојевића „решавање енигме Гаја“ представљало је претходно питање. Аутор се, имајући Гаја у виду, питао: „Има ли у историји правника чији је допринос био бар приближно толики?“ Гајев уџбеник одредио је као најуспелији уџбеник права оног народа који је дао „лекције из права свим народима света“.(2) Уџбеник проф. Станојевића, пак, можемо окарактерисати као образац „гајанизма“, не по томе што је у њему Гај најчешће помињани правник, него по томе што је у њему Гај најчешће помињани правник, него по томе што је у њему Гај заступљен као један врхунски домет правничког мишљења. Гајева шема примењена је у њему од етимологије до педагогије.(3)

„Гајанизам“ је проф. Станојевића одвео „рехабилитацији“ Византије (стр. 73, 74, 82, 90). Он појам „бизантинизам“ објашњава „оном Тацитовом мудрошћу да је у природи човека да мрзи онога кога је озледио“. А Западна Европа, преко крсташа, и те како је озледила Византију. Што се права тиче, историјскоправна школа је гледала са неповерењем на кодификацију класичног римског права у Дигестима, да „то није оно право, ту су чисте воде класичног римског духа замућене руком декадентних Јелина. Нама се, напротив, чини да је добар део интерполација, којих је свакако било мање него што се мисли, побољшао класичне текстове“.(4) — писао је проф. Станојевић. За њега је Јустинијанова кодификација „најзначајнији зборник у историји права“ (стр. 80), дакле, никако пад римске правничке класике.

Нормативно и стварно. Легендарно је мајсторство Римљана у стварању права које одговара зеленом дрвету живота.(5) Међутим, било је и у њих случајева да се норма и стварност разилазе. О. Станојевић је, у овом контексту, веома занимљиво обрадио правни и стварни положај жена и робова. Тако, он вели да „ни у Риму ни у Грчкој жене нису увек и у свему играле улоге покорне пратиље мужа и скромне мајке успротивиле и успеле да се закон стави ван снаге, примењујући исту врсту штрајка којом су Гркиње успеле да прекину један рат.“ (стр. 133) Стварни положај робова представљен је у распону, од оног који је везан за рад на имању или у кући, преко лично обојеног односа робовласник—роб, до једне правне претумбације за време празника Сатурналија.

Геополитика. Геополитичком елементу у историјском објашњењу даван је и даје се различит значај. Било је историчара који су рељефом објашњавали све, истичући пред његовом неодољивом снагом не-

(1) Donald R. Kelley, *Gaius Noster: Substructures of Western Social Thought, The American Historical Review*, vol. 84, №. 3, 1979, стр. 619, 620.

(2) Обрад Станојевић, *Gaius Noster*, прилог римске правне науке, Београд, 1976, стр. 181.

(3) Видети: О. Станојевић, *Gaius Noster*, стр. 139, 140.

(4) О. Станојевић, *Gaius Noster*, стр. 177.

(5) Вук је записао: „Није доста, законе само имати, него се морају и држати.

Грчка се у старо време тим фалила, да ни у којој другој земљи нема толико паметних људи, који би знали законе начинити; а Рим се опет особито тим поносио, што се ни у којем месту постављени закони нису тако тврдо држали, као у његовој области. И заиста је Рим имао правиче од Грчке, јер ни најбољи закони ништа не помажу, ако се тврдо не држе.“ (В. Караџић, „Даница“, Београд, 1985, стр. 231, 232).

моћ људске политике (Кобер).(6) У ствари, у различитим периодима људске историје, гео-компонента је играла различиту улогу.(7) У старом веку, сигурно, знатну. Отуда је сасвим оправдано њено истицање у уџбенику О. Станојевића. Без ње се у историји римског права много тога не би могло објаснити, од „правничке генијалности“ Римљана па све до неких правних института.

Новине. Сам уџбеник је у нашој уџбеничкој литератури једна велика новина, како по ставовима тако и по списатељском маниру. Од романистичких новина поменућемо неке. Једна се састоји у разликовању римског од оног што су средњевековни правници додали. Тако, аутор говори како су средњевековни правници на паралели с плодуживањем дошли до ближег одређења садржине својине (*usus, fructus, abusus*) (стр. 172). Усвајајући ово садржинско одређење својине, проф. Станојевић се у објашњењу стварноправног односа враћа римској концепцији. Стварноправни однос је одређен бихејвиористички. Аутор, правно, види суштину циља правне норме у људском понашању. „Вештачка је конструкција да је својина коју има власник према кући или крави, однос њега и пет милијарди људи колико их има на земљи. Зар није ближе истини да власник има право на тој ствари, која значи и заштити према другима“. (стр. 158).

Што се тиче историјског односа између својине и државине, проф. Станојевић сматра да не треба праоблике својине мешати са државином, те да је својина претходила државини, а не обрнуто. Јер, и својинска заштита је старија од државинске. Историјско претходништво својине доказује и развој заложног права: „фидуција која се састоји у преношењу својине претходно пигнусу у коме се преноси само државина“. (стр. 189) Објашњавајући „одржај“ по Закону XII таблица аутор *ratio legis* види у олакшању доказног поступка у парницама око својине. (стр. 179). Наведимо и новину у објашњењу предмета и садржине облигација. Аутор је неспоразуме и нејасноће видео у, да тако кажемо, синдрому „Пепељугине ципеле“, у покушајима да се три појма „сместе“ у два термина. Зато је увео термин „предмет престације“. (стр. 226, 227).

Стилска однегованост. У маниру најбољих представника београдског стила, који се протеже од С. Јовановића до Р. Самарџића, проф. Станојевић сажео и сочно објашњава живот и право старовековних господара света. О дуплици говори, на пример, као „утуку на утук“; о манџицијуму и колонату говори под насловом „Између ропства и слободe“; уз „кверелу“ помиње „кверулантни тип“ човека. Или, наведемо, стилско мајсторство да се у једној реченици, употребом градиције, каже готово све о стварном положају робова: „Тешко је на уопштен начин одредити какав је положај робова, јер обухвата читаву лествицу разних могућности, од оног који у ланцима ради у руднику или копа на њиви, или који је окован на галији као веслач па до роба који обавља дужност лекара или учитеља у породици.“ (стр. 102).

Информативна и инспиративна компонента. У напомену једног романа, Т. Вулф забележио је да „човек мора прелистати пола књижнице да би начинио једну једину књигу“(8). Овако схваћене озбиљне припреме су видљиве на „Римском праву“ проф. Станојевића. Не само да овај уџбеник ври од романистике, већ је у њему садржана и ризница идеја људи који су мислили о праву и историји. На марксистичкој основи нашли су се Тојнби, Хораџије, Тацит, Машкин, Острогорски, па и Орвел и Јурсенарова. Обраћање на разноврсно мисаоно мноштво често представља опасност да се, таквим начином, направи или „храпав“ или конфузан текст. Међутим, овим начином, проф. Станојевић је направио један изузетно шармантан текст. То је случај само са оним писцима којима су мисли других постале део њих самих, а што је опет могуће у оним којима ништа људско није страна, и за које је добра мисао другог само добра формулација оног немуштог које у себи носимо. Чини се, да је,

(6) А. Х. Кобер, *Балкан и Европа, Књига о Балкану*, II, Београд, 1937, стр. 27.

(7) Видети: Чедомир Попов, *Од Версаја до Даница*, Београд, 1976, стр. 14, 15.

(8) Thomas Wolf, *Погледај дом свој, анђеле*, Загреб, 1981, стр. 7.

из једног оваквог става, уџбеник проф. Станојевића добио нешто од тона који се налази на првој страници приповедања Проте Матије.

Уз богат сазнајни квантум уџбеника иде инспиративна компонента. Да ли ће нас нека творевина духа надахнути зависи од пријемчивости наше душе, али, итекако, и од творевине која је у питању. Проф. Станојевић је писао „Римско право“ против схоластике. Његов уџбеник не полази само од претпоставке да је намењен „учећој се младежи“, него и од претпоставке да је намењен студентима који закорачују у предворје правничке мисли. Са овим уџбеником читалац се неосетно „романистикује“ као што неосетно почне да певуши неку примамљиву мелодију с радија. Овоме сигурно доприноси и савременост уџбеника. Наведимо, примера ради, како проф. Станојевић објашњава „најтехничкији“ карактер облигационог права: „Одговорност продавца за мане ствари може бити на исти начин регулисана, без обзира на то што се у једном случају ради о продавцу робова у Коринту, други пут о златару из средњевековне Фиренце који је продавао накит неком племићу, трећи о робној кући у Њујорку или Москви“ (стр. 225—226).

Прибележимо и то да, на неколико места, могу засметати помало неадекватни изрази. У том смислу, цитат Пекића (стр. 76) требало би уклопити у текст с једним пратећим објашњењем⁽⁹⁾ да, и поред тврде хуманистичке црте уџбеника, неуки читалац не би био заведен на макијавелистички хорсокак. „Империја узвраћа ударац“ добро звучи, али асоцира на један већ заборављен филм. Пре извесног времена синоним за чешће одлажење у Италију биле су наше „шопинг-туре“ у Трст, али данас се њима не може пратити ударна асоцијација. Међутим, паралеле између „пежоазије“ и „ordo equester“, пунских ратова и меча у три рунде (чиме се асоцира на „аматерски“ карактер ондашњих ратова према савременим) сасвим су успеле, јер су ослобођене атмосфере тренутка.

„Тешко је писати макар и једно тако успешно и безлично дело као што је уџбеник права, а да писац не ода нека своја унутрашња опредељења“ — напоменуто је, с правом, аутор у својој књизи о Гају⁽¹⁰⁾. То се тим пре односи на дела о прошлости, јер „авети не могу да говоре док се не напију наше крви, а духови које дозивамо траже крв наших срца“⁽¹¹⁾. Ерудицијом и темпераментом проф. Станојевић је ослободио књигу од камерне хипотеке, која, по правилу, прати уџбенике. Његово „Римско право“ као да је за место дешавања изабрало антички врт у ком, у шетњи, филозоф разговара са својим ученицима.

мр Марко Павловић

René David: LES GRANDS SYSTEMES DE DROIT CONTEMPORAINS, Paris, Dalloz, 1982, str. 655.

Велики системи савременог права представљају класично дело француске упоредноправне литературе. Од свог првог објављивања, још 1964. године, до данас доживело је осам издања. Преведено је на многе светске језике.

Давидово дело се састоји из увода, четири дела и два анекса. У Уводу (с. 3—31) дат је кратак план излагања. Упоредивање права, каже Давид, старо је колико и сама правна наука, али је развита

⁽⁹⁾ За пратећи текст могао би да послужи оно што је сам аутор једном написао: „Можда би историја била ближја човеку када би повела више рачуна о трошковима црква, о материјалу од кога је саграђена, јер се и људске кости могу користити за велелепне грађевине“ (О. Станојевић *Тацитови „Анали“ — савремени политички роман*, „Гладишта“, 1971/3, стр. 516—517).

⁽¹⁰⁾ В. Станојевић, *Gaius noster*, стр. 95.

⁽¹¹⁾ Џон Бекон, *Император Август*, Суботица — Београд, 1969, стр. 7.